

KAPITTEL 1

Hva er det med skriving og lesing?

Hvorfor har det norske språket et eget ord for folk som leser: lesere, men ikke for dem som skriver? Hvis vi ser bort fra profesjoner som journalist og forfatter, mangler det et vanlig uttrykk for å betegne personer som skriver. Kan noe av årsaken være en forestilling om at det finnes noen blant oss som *kan* skrive, og at dette skyldes en spesiell begavelse som mest sannsynlig er medfødt? Og at den drømmen mange har om å kunne leve av å skrive, slik forfattere gjør, i bunn og grunn er en romantisk lengsel etter å kunne være en litt mer spesiell person? Alle som leser, er jo lesere uavhengig av sine ferdigheter i lesing, men noe lignende gjelder ikke for alle som skriver.² Å være et skrivende menneske blir gjerne sett på som noe annerledes, og litt mystisk.

I sitatet ovenfor opplever barnet Melina, forfatteren Alki Zeis alter ego, at en drøm hun har båret på plutselig viser seg i form av en virkelig, jordnær inkarnasjon: forfatteren i kjelleren. Zeis bok fra 1963 dreier seg om oppveksten under det stadig mer tilstrammede, fascistiske diktaturet i Hellas på 1930-tallet, om fetteren Nikos som kjempet i den spanske borgerkrigen, om farlige ord som demokrati og frihet – og gjennom det hele, om litteraturens og skrivingens betydning. Ikke all god litteratur blir til under slike vilkår, men mye av den viktige litteraturen gjør det. I skyggen av diktaturets ødeleggelser og undertrykkelse gror behovet for å gi friheten en form, som i illegale skrifter, forbudte bøker, teater og musikk. Lille Melina observerer de voksne og tenker sitt, når faren frykter for å miste jobben i

2 På engelsk finnes ordet *writers*, som kan brukes om alt fra studenter til profesjonelle forfattere. Det tilsvarende norske uttrykket «skrivere» brukes av blant andre Merete Morken Andersen (*Skriveboka*) og Jan Storø (*Du må skrive!*). Uttrykket er ikke ideelt, da det kan være lett å blande sammen verbet (skriver) med substantivet i ubestemt form entall, der engelsk skiller mellom *writer* og *writing*. Her brukes termene skrivende fagperson, fagskriver, skriver og også andre uttrykk, mens ordet skribent er brukt om folk som skriver for offentligheten.

banken fordi barna har kalt kattungene sine for Svarten og Demokratiet – to mystiske «navn» de har hørt de voksne nevne – og når bestefaren fortviler og stenger seg inne etter at klassikerne fra hans store boksamling er brent på torget. Kanskje hadde Melina/Alki ikke blitt en verdenskjent forfatter hvis det ikke var for denne opplevelsen av *vesentlighet* knyttet til litteratur og ideer om frihet som samlet seg i et ønske om å skrive.

Men ikke all ufrihet har form av tvang. Det kan også komme perioder der samfunnets frihetsimpulser stagnerer, uten at det eksisterer noe synlig, ytre trykk. Vestens litteratur i vår egen tid blir ikke hindret av sensur, mangel på trykkefrihet eller andre ytre begrensninger. Likevel kan det tenkes at det finnes begrensninger av andre slag; slike som går ut over forestillingsevnen og gir seg uttrykk i konformitet og tap av betydning eller vesentlighet. I slike perioder blir skriving og litteratur igjen viktig, men av andre grunner. Karl Ove Knausgård beskriver en slik opplevelse av betydningstap i romanen *Min kamp*:

De siste årene hadde jeg mistet mer og mer tro på litteraturen. Jeg leste, og tenkte, dette er det noen som har funnet på. Kanskje var det det at vi var fullstendig okkupert av fiksjon og fortellinger. At det hadde gått inflasjon i det. Uansett hvor man vendte seg, var det fiksjon å se. Alle disse millioner pocketbøker, hardbackbøker, dvd-filmer og tv-serier, alt handlet om oppdiktete mennesker i en oppdiktet, men virkelighetstro, verden. Og avisnyhetene og tv-nyhetene og radionyhetene hadde akkurat samme form, dokumentarprogrammene hadde samme form, det var også fortellinger, og da gjorde det ingen forskjell om det de fortalte om, faktisk hadde hendt eller ikke. Det var en krise, jeg følte det i hver del av kroppen, noe mett, smultaktig bredte seg i bevisstheten, ikke minst fordi kjernen i all denne fiksjonen, sann eller ikke-sann, var likhet, og at avstanden den holdt til virkeligheten, var konstant. Altså at den så det samme. Dette samme, som var vår verden, ble serieprodusert. Det unike, som de alle snakket om, ble dermed opphevet, det fantes ikke, det var løgn. Å leve i det, med vissheten om at alt like godt kunne ha vært annerledes, var fortvilende. Jeg klarte ikke å skrive i det, det gikk ikke, hver eneste setning ble møtt med tanken; men det her er jo bare noe du dikter opp. Det har ingen verdi. [...] Dit kom tanken, der støtte den mot veggen. Var fiksjonen verdiløs, ble verden også det, for det var gjennom fiksjonen vi nå så den.³

3 Knausgård, *Min kamp* 2, 535–6.

For mennesket Knausgård er det å skrive nærmest en nødvendighet. Store deler av verket *Min kamp* (1–6) handler om en lengsel etter det vesentlige som gir seg uttrykk i trangen til å skrive. Verket er en inkarnasjon der skrivingen, litteraturen, selvet og hverdagslivet er tett flettet inn i hverandre. Men det dreier seg også, slik jeg forstår Knausgård, om en følelse av at selve verdens menneskelighet står på spill. Skrivingen må bestrebe seg på å føre «dit hvor det brenner», der endringer kan skje, ellers er det ikke strevet verd. Det er i mange tilfeller et stort alvor i det å skrive.

At en etablert forfatter som Knausgård er opptatt av vilkårene for å skrive vesentlig litteratur, eller at den verdenskjente forfatteren Alki Zei tidlig var opptatt av forfatterrollen, er jo ikke så bemerkelsesverdig. Men det er ikke bare skjønnlitterære forfattere som investerer selvfølelse, prestisje og store deler av sin levetid i det å skrive; det samme gjelder for mange journalister, filosofer og forskere. Så hva er det med lesing og skriving som gjør at så mange mennesker bruker store deler av sitt liv på det? Og hvorfor er det så mange som ønsker å *skrive bøker*? Som et raskt søk på internett kan vise, er det enorm interesse for å bli forfatter og skrive bok. Selv i en verden der det leses færre bøker enn tidligere, er det boklige livet attraktivt: I den britiske undersøkelsen YouGov ble forfatteryrket kåret til det mest attraktive, fulgt av bibliotekar og akademiker.⁴ I Norge mottar forlagene tusenvis av bokmanuskripter hvert år eneste år, og enda mange flere sendes aldri inn. Hvorfor er akkurat det å skrive og publisere så attraktivt? Til dette kan det selvsagt gis en lang rekke svar, og noen av dem vil være høyst personlige, mens andre vil være kompliserte og fulle av forbehold. Her vil jeg vil ta utgangspunkt i det helt enkle: nemlig at lesing og skriving dreier seg om å oppholde seg i en verden av forestillinger, og at dette er aktiviteter som gir mening for menneskelivet, både kollektivt og individuelt. Å produsere og dele forestillinger – ideer, bilder og representasjoner – er rett og slett den måten vi skaper en menneskelig verden på og realiserer oss selv som art.⁵ Og mange opplever dette som så personlig meningsfullt at de vil bruke store deler av livet på det.

4 <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2015/02/15/bookish-britain-academic-jobs-are-most-desired>

5 Se Castoriadis, *The Imaginary Institution of Society* og Gottschall, *The Storytelling Animal: How Stories Make Us Human*.

Å skrive er å oppholde seg i det skrevne, altså i språket. I *The Language Animal* viser filosofen Charles Taylor hvordan det å ha tilgang til et språk, å være et språklig vesen, gjør en lang rekke opplevelser og innsikter mulige – innsikter som språkløse dyr ikke kan ha tilgang på. Som språkvesen kan vi ha flere, mer differensierte følelser, og vi kan vurdere for eksempel våre *motiver, grunner* og tings *verdi*. Slik språklig drevet utforskning skjer i samtale, men det mangfoldet av tolkninger som er tilgjengelig blir ekstra tydelig når vi skriver. Av den grunn er det å forske, eller utforske, nærmest ensbetydende med å skrive i en rekke fag. Men skriveerfaringer går dypere enn som så. Et lite skrift som har gjort stort inntrykk på meg besto av intervjuer med voksne mennesker med store lese- og skrivevansker, som lærte å lese og skrive i voksen alder.⁶ Deres historier var preget av utenforskap, lav selvtillit og sorg. Det å ikke kunne uttrykke seg skriftlig hadde i stor grad ødelagt deres livsmuligheter, og bare noe av dette lot seg reparere gjennom voksenopplæringen de nå fikk.

Litteraturens verden er en forestillingsverden skapt av menneskers fantasi der illusjoner griper inn i andre illusjoner. Men det er også en verden av historiske hendelser, saksforhold og fakta, materialisert i en rekke former, innbundet i permer, i bokhyller og bokhandler, i biblioteker, teater- og kinosaler, i lesegrupper, auditorier og seminarrom og på nettet. Når vi leser en bok, lever vi oss inn i forestillinger med perspektiver, tid og rom som er iscenesatt av andre. Men den verdenen som skapes gjennom lesingen er også vår egen, og i sin *unike* form finnes den bare der, i vår egen billeddrakt formet av personlige minner og assosiasjoner.

Å lese i ferier, på reise, å lese høyt eller selv bli lest for – å leve seg inn i bøkens verden sammen med andre danner grunnlag for familiebånd så vel som vennskap. Også akademiske fellesskap eksisterer i kraft av felles forestillinger og referanser. Et bilde som ofte brukes for å illustrere betydningen av å lese og skrive i academia, er *den uendelige samtalen*, udødeliggjort av litteraturteoretikeren Kenneth Burke:

Forestill deg at du kommer til et oppholdsrom. Du ankommer sent. Når du kommer inn i rommet er det fullt av mange andre som ankom lenge før deg, og de er opptatt i en opphetet samtale, en samtale som er så opphetet at ingen

⁶ Referansen er dessverre forsvunnet for meg.

tar seg tid til å fortelle deg hva den dreier seg om. Faktisk startet diskusjonen lenge før noen av de andre kom dit, slik at ingen av de som er der, er i stand til å gjenfortelle alt som har skjedd tidligere.

Du lytter en stund, til du syns du har oppfattet hva det dreier seg om; så hiver du deg utpå. Noen svarer; du svarer tilbake; én tar deg i forsvar; en annen posisjonerer seg mot deg igjen – til din motstanders glede eller ergrelse. Men diskusjonen er uendelig. Det blir sent, og du må dra. Og du drar, mens diskusjonen fortsetter like intenst.⁷

Fortellingene som danner grunnlag for akademiske fellesskap strekker seg langt bakover i tid, men de er også alltid i ferd med å bli til. Vestens idéhistorie kan for eksempel ses som et uendelig langt teppe som kontinuerlig veves, og der renningen til en viss grad er gitt (tenk Pythagoras, Sokrates, Platon, Aristoteles, Descartes, Darwin), men med stadig nye innslag, farger og temaer. Alle som tar en høyere utdanning kommer således inn i et fellesskap som allerede eksisterer, og der det forventes at den som er ny med tiden også skal gi sitt bidrag, stort eller lite, med eller uten andres bifall.

Så hvordan kommer man dit? Hvordan blir en akademisk skriver til?

7 Burke, *The Philosophy of Literary Form*. Min oversettelse.

